

Zo de Duitsers dan nog het land van Waas (langs Dendermonde) kunnen afgrendelen in het westen, zitten de bezetting van Antwerpen en het aftrekkend Belgisch leger in de val. Ze dreigen gevangen te worden in de vesting. Aftrekkend dus langs het land van Waas, zolang dit nog kan! Het bevel tot de ontruiming van de stad wordt op 2 oktober gegeven. Maar ondertussen heeft Churchill, dezelfde als die van 1940, het plan opgevat met een Engelse zeedivisie, 10.000 man sterk, de stad te ontzetten. Het is echter te laat. Engelsen, Belgen en ook Fransen moeten ontruimen. Vanaf 28 september kunnen de Duitse kanonnen, niet meer gestoord door de zuidelijke Belgische forten, de linie ten noorden, de Rupel-Nete-linie, naar hartelust beschieten. Belgische of beter Franse kanonnen waren immers geposteed op de hoogte ten noorden van de linie - er was zelfs een spoor aangelegd dat de verbinding tot stand bracht tussen het spoor op Boom-Krekelenberg en de goederenlijn Antwerpen-Mechelen (Keizerberg, Waarloos) - aan het Eikerveld en beschoten de oprukkende Duitsers ten zuiden van de Nete-Rupellinie. Een eenzame Belgische observatieofficier werd door Duitse granaten getroffen op de kerktoren van Rumst, die lelijk beschadigd werd. Woensdagnacht op 7 oktober worden te Boom de twee bruggen over de Rupel opgeblazen. De volgende dag trekken de eerste Duitsers Rumst binnen over de gespaarde brug van Walem en te 3 uur zijn ze op de hoogte van de Bosstraat. De linie is ingenomen. Op 9 oktober wordt de conventie van Kontich getekend. Antwerpse notabelen bieden de vestingstad aan de Duitsers. De binnenste fortengordel komt dus zelf niet in actie. Op 10 oktober geeft de bevelvoerende generaal de vesting over op het fort St.-Marie (linkeroever). De meeste soldaten zijn kunnen ontkomen langs de linkeroever of lieten zich interneren in Nederland¹.

Beschrijving van de vlucht en wedervaren der familie August Mariën en Ludovica Claes van Terhagen

1914, 28 september: de kanonnen op de hoogvlakte van Reeth lossen eenige probeerschotten, de mensen lopen met verbazende gezichten de straat op, en zien met angst de toekomstige gebeurtenissen te gemoet.

29 september: aanhoudende bombardement op dezelfde hoogvlakte, de ruiten daveren; ieder vraagt zich af wat er gaat gebeuren, des namiddags antwoorden de duitsche batterijen, rond 3 uren valt het eerste slachtoffer, getroffen door de duitsche schrapnels; verschrikkelijken angst onder de bevolking, welke in alle richtingen beginnen te vluchten. Bij de eerste groep vluchte-

¹ Onze Helden, 1922, verzamelwerk. Art. *De glorie-dagen van de belegering van Antwerpen & Antwerpens doodstrijd*. pag. 62 - 72; 73 - 78.
Oorlogsboek van het Davidsfonds, II, Boom, pag. 42 - 45.
De Val van Antwerpen in 1914, door J. Van Herck, 14 blz., Kring Heemkunde, Kontich, IV, 1973.

lingen, bemerken wij onzen vriend Theophiel², met zijn gezin, den hond op den arm, die den tijd niet meer gehad heeft om te kleeden, en maar een knop zijner veste met der haast heeft vast gedaan; er is ook nog verf in zijn gezicht te bespeuren. In den nacht tusschen 29 en 30 september vluchten er vele notabelen der gemeente waaronder de familie Swenden.

30 september: het geratel der geweren en mitrailleuzen staan wij om drij uren ochtend gade te slaan; aan het kiekenkot van Peer de Loenen, alsook in de deur der Cooperatieve³. Gust De Smedt zegt dat het nu tijd wordt om te vluchten, daar de duitschers kortelings zullen gaan over zwemmen. De laatste bevolking die nog in de gemeente zijn, beginnen uit te wijken. De kabas⁴ en de witten Beeckman⁵ worden getroffen door schrapnels, en schieten er hunnen keteleer aan in. Dit vergroot alweder de angst en na de kabas in een put te hebben gestoken nevens het huis van Franske de zwarten, vluchten de laatste gebleven burgers. Terhagen is nu geheel verlaten, en stil: niets meer te horen dan het dof geschut der kanonnen en het geratel der mitrailleuzen, alsook het geschreeuw van katten en honden, die door hun meesters zijn achtergelaten en in hunne huizen zijn opgesloten, en aldaar honger en dorst lijden. Om 9 ure zijn onze paarden ingespannen⁶ en vertrekken wij naar Antwerpen. Moeder, Rozeke en François rijden met trein; vader en matante en kleine Flor rijden met den wagen. Desire van de Velde vergezelt ons als voerman op de reis; allerlei grappige en treurige avonturen ziet men onder de weg, massas vluchtelingen beladen met pak en zak, ouderlinge door andere vervoerd. Onder de weg ontmoeten wij alweer onzen vriend Theophiel, met zijn gezin, Jul van Doris en den hond, nog altijd even verward als de eerste dag. Deze had in Aartselaer den nacht doorgebracht in eene schuur. Voortgereden tot aan de fortengordel⁷ Wilrijk, werden wij gearreteerd door de sentinels en de wachters; hier stonden wel 100 rijtuigen achter malkander die niet mochten doorrijden. Daar ook stond Gust De Vos met zijn Finneke, welke ook niet door mocht. Ik gaan tot bij de chef van de wacht, spreek deze aan, en ik vond een slimmere trek dat deze mij terstond doorliet; tot groote verwondering van de daar al uren staande wachtende rijtuigen. Nu vooruit naar Antwerpen. Om 12 ure komen we in Antwerpen aan in de Scheldestraat⁸, laden onze wagens af, spannen onze paarden uit, en treffen daar ons moe, Rosalie en François aan. Deze vertellen hun we-

² Theopfiel Van Hove - Celis (Roze Toeback), schilder, te Terhagen.

³ De Welvaert (bestond nog na de oorlog van 1940).

⁴ Waarschijnlijk Alfons Haelewaters.

⁵ Op 28 september 1914 rond vier uur namiddag, viel het eerste vijandelijk projectiel te Terhagen, in de Nieuwstraat op de steenbakkerij Verrept. Bij de beschieting werden vier inwoners gedood: Alfons Haelewaters, Frans Jozef Smets, Josephina Maria Rosalia Filippina Verdickt, weduwe van Corneel Frans Verrept en van Ferdinand Van den Heuvel en Louis Beeckmans. Uit programma der herdenkingsfeesten ter gelegenheid van het vijftigjarigbestaan der gemeente Terhagen, 1875 - 1925, pag. 10; opgesteld door Lud. Van Kerkhoven.

Alfons Haelewaeters overleed te Terhagen op 29 september 1914; Frans Jozef Smets overleed te Terhagen op 30 september 1914; de weduwe Verrept overleed dezelfde dag en Louis Beeckmans overleed te Antwerpen in het Sint-Elisabeth Gasthuis op 5 oktober 1914 aan de opgelopen verwondingen.

⁶ De paarden ten dienste van de Coöperatief.

⁷ De binnenste fortengordel van Antwerpen gearreteerd door de sentinels en de wachters van wacht.

⁸ Aan het Zuid.

4 oktober: zondag voormiddags eerst mis gehoord dan zijn onze voermans weder naar Terhagen gereden met 3 wagens. Ik zijn vertrokken uit de statie van Berghem om 1 ure 45 minuten, met een broeder en een schoonbroeder van Anna Lombaerts, alsook met de kleine winkeldochter Marie De Smedt. Om 3 ½ ure waren wij in Boom. Daar waren nog hier en daar eenige menschen te huis, alsook cafes en winkels open. Bij bakker Michiels kochten wij een brood, dan zijn wij doorgedaan tot St.-Anna Kapel, daar wierden wij weder opgehouden door de wachten en mochten niet naar Terhagen gaan. De straat stond daar vol ongebakken steen, en al de pannen waren van de hangaars geworpen. Al onze zeggen en doen konden niet baten; gingen wij door moesten ze ons omverschieten. Wat nu gedaan? Alweer een reis verloren, doch een gedacht schiet mij te binnen. Wij maakten een zwenking terug naar Boom, gaan de Basinstraat omlaag en loopen door de steengelage langs het water naar Terhagen; doch wierden weder tegengehouden door een santenel die achter een steenhoop stond. Doch dit was een brave jongen en liet ons passeeren. In den hoek aan Filetee ontmoeten wij een vriend, Ch. Martin, die daar kalm een wandelingsken deed juist alsof er niets was, alsook Charel Abts met wie wij eenige woorden wisselde en vroegen of zijn zoon Arthur nog te huis was, waarop hij bevestigend antwoorde. Terwijl dit alles gebeurden bulderden de kanonnen nog altijd op de hoogvlakte van Reeth. Aankomst in Terhagen. Aan Joannes Goossens beneden niets te zien. Verder heerschte eene doodsche stilte, geene menschen, niets dan het geschreeuw van katten en honden. Aankomst in de Cooperative, groote ontsteltenis bij het zien van al de verwoestingen welke de dieven hadden aangericht. Na hier wat van bekomen te zijn, gingen wij eene wandeling doen door Terhagen om de verwoestingen te zien welke het bombardement had aangericht. Heel de straat was al glasscherven waar ge overliept. Om 6 ure kwamen onze wagens in Terhagen. Na allen goed koffie gedronken te hebben, zijn wij alle wagens gaan laden, welke op 12 ure snachts gedaan was. Na 2 ure geslapen, en om drij uren naar Antwerpen, doch bij Michel Swenden hebben wij om 4 ure smorgens nog een koffer uit den kelder gehaald, welke wij meevoerde naar Antwerpen. Aankomst in Antwerpen om 10 ure met 3 wagens goederen ter waarde van 5 duizend franken. Lossen der wagens, wat gerust, en dan ...

5 oktober terug naar Terhagen, weder om eene reis goed gaan te halen, doch het bombardement naar Lier en Duffel was uiterst hevig, en hebben niet lang vertoefd.

6 oktober: gewoone wandeling bij vrienden en kennissen in de stad.

7 oktober: de toestand voor Antwerpen wordt door de dagbladen als gevaarlijk voorgesteld, en de bevolking word aangeraden te vluchten naar het noorden der stad, doch de meeste besluiten verder tegaan. Wij ook besluiten op Waas over tegaan, om naar Heist aan zee te vluchten, doch we konden niet weg geraken door den drang van het volk, en onze zware pakken, zoo dat wij des avonds terug naar onze woning gegaan zijn, waar wij dan het bezoek kregen van de familie Swenden, die ons kwamen vragen om met onze wagen naar Holland te rijden, des anderen

dervaren van hunne reis; zij werden in de statie te Antwerpen aangehouden voor naar Engeland gestuurd te worden; doch wisten te ontvluchten, zoodoende vonden wij mekaar terug op de afgesproken plaats. Vandaar trokken wij naar Borgerhout, en wierden er geinviteerd op een koffie bij Zjoo Bolle. Ook werd ons hier slapen aangeboden, doch daar wij een kwartier hadden gehuurd hebben wij dit aanbod afgewezen. Mijn vrouw en kinderen hebben bij Zjoo koffie gedronken, ik zijn in het hotel gaan eten, daar ik van gansch den dag niets had genomen, des avonds zijn wij naar ons kwartier gegaan in de Weidestraat 27 Berghem, waar wij een aangename woonplaats vonden.

1 oktober: ontwaken in Antwerpen. Na goed geslapen te hebben, van de vermoeienissen der vorige nachten, en na koffie gedronken te hebben, doen wij een wandeling naar de Scheldestraat, om te zien waar den Tip en Fons en Gust hunne tenten hebben opgeslagen. Deze treffen wij hier aan, alsook weder onze vriend Theopiel, Tip en Fons en Gustje wonen bij een dikke zwarte smid, met drieën op 2 kleine kamers, op het hoogste; zonder meubelen, stoof, potten en pannen, het beddengoed licht uitgestrekt midden op de kamers waarin 17 kleine kinderen liggen te duikelen en vechten dat het een plezier was om te zien. In een woord, bij dit tafereel moest ge uwen buik vasthouden van het lachen, en het was niet mogelijk terug beneden te gaan, eer ge uitgelachen waard, want hoe langer ge hier waart hoe grappiger het hier voorkwam, bij deze kinderen was het een echte kermis. Deze dag waren onze voermans naar Terhagen om goed geweest, waar zij den nacht hadden doorgebracht. Des avonds waren zij in gezelschap van mijnheer Achille Swenden, gendarmen en veldwachter. De Tip ofereerde deze vrienden eene flesch roode wijn, doch daar hij in dit vak niet te huis hoorde, nam hij eene flesch eau de ..., ontstopte deze, schonk, en ledigde de glazen op aller gezondheid. Al de aanwezige ledigde de roomers uitgenomen Achille Swenden die bemerkte dat de wijn niet goed was, en beter op vergif geleek. Na deze flink bijna ledig te hebben gedronken is den Tip onpasselijk geworden. Wat er van de anderen is weet ik niet daar zij afscheid genomen hadden.

2 oktober: wandeling door de stad en bezoek aan vrienden en kennissen. Reis naar Terhagen met drij wagens om goed in veiligheid te brengen. Te Edeghem ontmoeten wij talrijke vrienden, onder andere Edw. en John De Wit⁹, Petrus Somers, Franschke Tobback, en Flor Kassau. Deze twee laatste vragen om mogen mede te rijden; de eene voor nog wat geld te bergen, dat hij in een putteke gelegd had, de andere voor 1 vat franschen den tap in te slagen en op den kop te zetten. Doch te Reeth aan de kerk mochten we niet door, daar het bombardement in volle hevigheid woede, en de eene schrapnel na de andere ontplofte. Van daar dat wij den toren zagen staan en ons dorp niet konden bereiken. Wij kwamen des namiddags onverrichterzaken in Antwerpen terug. Juist was er een vijandelijke vlieger boven de stad, die door de kanonnen van de forten hevig beschoten werd, doch ongedeerd kon terug keeren.

3 oktober: gewone wandeling door de stad en voor geborgten.

⁹ Arthur de Wit, broer van Edward en John, is gesneuveld in de oorlog.

daags; en raden ons aan in hun huis in de Dambruggestraat¹⁰ gaan te wonen, hetwelk wij aannamen.

8 oktober: om 12 ure snachts wierden wij gewekt door het gefluit en getier der schrapnels en granaten, liepen de straat op en wisten alras dat er duitsche bommen over de stad vlogen, en de stad gebombardeerd wierd, hetgeen de sinjoren maar niet konden gelooven, en dachten dat het Engelsche kanonnen waren die vuurden. Haastig al ons gerief bijeen en naar de Dambruggestraat, waar wij besloten ook naar Holland te rijden. Daar vonden wij de familie Swenden, welke allen in de kelder waren gevlucht. Met Wannes Spiloes ging ik naar de Scheldestraat, en ons matante. Spiloes was met zulke schrik bevangen, dat hij over heg en haag sprong om uit Antwerpen te zijn. Daar aangekomen vonden wij den Tip en Fons en Gustje allen in den grooten kelder met hunne kinderen verborgen, en dierven er maar niet uit komen, niet tegenstaande het getier van Spiloes, die te werk ging lijk een duivel in een wijwatervat. Gust De Smedt kwam boven. Deze is met Wannes naar de stal gegaan om de paarden; deze ingespannen en Wannes zag naar niets meer, legde de zweep op zijn paarden; en reed weg zonder te weten naar waar, tot dat hij eindelijk verloren reed en zegde: baas, waarom rijdt gij niet eerst, gij weet de weg en ik niet. En het was niet mogelijk hem te volgen. Eindelijk aangekomen rond 5 ure in de Dambruggestraat, onze wagens geladen, en weg naar Holland, met de familie Silverkruis¹¹ en Swenden en een familie uit Antwerpen, welke goed van pas kwam om het ambt van voerman waar te nemen, die wij niet hadden. En nu in optocht naar Holland. Onder de weg hebben wij alle soorten van avonturen gezien; wagens geladen met pakken en kinderen, vrouwen en ouderlingen getrokken door 20 à 30 personen. Eerste afspanning oude boeren cafe met dik onoozel kind, paarden voeder en vooruit, in den stoet zonder einde. Blijde ontmoeting van onze eerwaarde heer onderpastoor aan de blauwe hoef. 2 de afspanning Beirendrecht, groote diner, biefstuk met brood; van daar naar Ossendrecht. Daar aangekomen op zoek naar logist, welke moeilijk was om vinden. Met Madame Swenden ging ik op zoek naar een Dame die wij onder de weg het plezier hadden gedaan van haar met hare pakken mede te voeren. Eindelijk, na een weg zonder einde te hebben afgelegd, vonden wij deze welke bereid waren ons allen te herbergen, doch moesten kontent zijn lijk het was, welk aangenomen wierd. Wij trokken terug blijgemoed naar het dorp Ossendrecht en ontmoeten eene mestkar en vroegen aan deze om ons op te laden, welke toestemde. Ik en Madam kropen op de mestkar waar wij de zuster van den burgemeester van Ossendrecht op aantroffen, en aan deze slapen vroegen. Deze stond toe, zodoende is Mr en madam Emiel Swenden¹² met hunne juffers op een stroozak geraakt bij de burgemeester van Ossendrecht. Den eerw. Heer onderpastoor met Achille Swenden sliepen op onze wagen. Wij gingen naar de familie Wirckx met onze kinderen en Matand en wierden daar allen

¹⁰ Michel Swenden was na zijn huwelijk met Anna Carette naar de Dambruggestraat in Antwerpen getrokken maar waren juist voor de oorlog terug naar Terhagen komen wonen. Vermoedelijk waren zij nog eigenaar.

¹¹ Een zoon van de familie Silverkruis was onderpastoor te Terhagen.

in kassen¹³ gestoken met de deur dicht toe. Van de hevige vermoenissen sliepen wij aanstonds in.

9 oktober: ontwaken te Ossendrecht. Om 5 ½ ure stonden wij op, schoven de gordijnen wég, en tot onze groote vreugde stonden juist voor onze venster de veldwachter Alouis met zijn dame, welke voor ons eene blijde ontmoeting was. Deze ook waren verheugd ons te zien. En nu naar het dorp om onze wagens in te spannen en dieper Holland in te trekken, doch tusschen dien tijd was mijn vrouw overeen gekomen met de menschen waar we hadden geslapen, om er te blijven, zodoende dat wij moesten afscheid nemen van onze trouwste en achtbaarste vrienden, waar wij van uit Antwerpen waren mede gevluht. Dit afscheid viel ons hard, en geschieden met bij ons allen de tranen in de oogen. Doch er viel niet te treuzelen, daar was niets aan te doen. Nu zijn wij gaan uitpakken en koffie drinken en dan hebben we 2 dagen den voorbijtrekkende stoet in oogenschouw kunnen nemen.

10 oktober: gansch dezen dag hebben we besteed om den stoet zonder einde te bezichtigen en zien voorbijtrekken. Vele vrienden en kenissen zijn er gepasseerd die allen temeergedrukt waren van vermoenis en ontberingen.

11 oktober: voormiddag mis hooren in de kerk van Ossendrecht, die herschepen was in eene stal en van voor tot achter vol strooi lag, waarin de vluchtelingen sliepen. Terwijl de missen gedaan wierden sliepen er nog vele vluchtelingen. 3 geboorten hebben er dien nacht in de kerk plaats gehad. Na de mis ontmoeten wij Tille van Wartje De Wit en Fille, die beiden begonnen te weenen als ik hen de hand drukte. Daarna brachten wij een bezoek aan de familie Cuykens en Heylen. Deze vonden wij nog al vroolijk en opgeruimd.

12-13-14-15-16-17 oktober: gewone wandelingen in Ossendrecht, bezoek van weide en masten bosschen.

18 oktober: beraadslaging om naar België terug te trekken met den heer Edward De Beuckelaer, Alfred Roels en Ernest Van den Bogaerts¹⁴, welke wij ontmoeten in Bergen op Zoom. Er wierd besloten van op 19 oktober naar ons vaderland terug te keeren. Ik sprak af met Alfred Roels, Edward De Beuckelaer. Deze gingen in Bergen op den tram; ik moest er in Ossendrecht op komen, maar ongelukkiglijk stond den tram in geen enkele statie stil, daar hij overkropt was van volk. Zoo moest ik mijne vrienden zien voorbij rijden waar ik mede afgesproken was en ik daar blijven, doch, 1 uur daarna komt Kobe Cruyplants daar voorbij met Eugeen Van den Wijngaert, beiden op eene speelkar welke naar België reden; doch op de grenzen gekomen zijnde durfde ze niet doorrijden en viel mijn plan weder in duigen. Dezen dag scheen mij een eeuwigheid.

20 oktober: om 5 ure opgestaan, koffie gedronken en om zeker eene plaats te hebben reed ik met den tram naar Bergen en bleef er op zitten tot hij vertrok naar België. Om 12 ure waren we

¹² Het betreft hier Emiel Swenden - Cuykens en hun ongehuwde dochters Reine en Emelie.

¹³ Waren ingebouwde bedden in een kast.

¹⁴ Gemeentesecretaris van Terhagen.

in Mercxem en des avonds om 6 ure in Terhagen, waar ik nog eenige vrienden bezocht om mij dan ter rust te begeven. Eenige dagen later zijn ik terug gereden om mijne familie te halen die allen kontent waren terug in hun vaderland te zijn wedergekeerd.

August Mariën